

DURŲ REIKŠMĖS IR SIMBOLIKA EUROPINĖJE TRADICIJOJE

Edita Riaubienė

Architektūros pagrindų ir teorijos katedra, Vilniaus Gedimino technikos universitetas,

Trakų g. 1/26, LT 01132 Vilnius, Lietuva. El. paštas editar@ar.vgtu.lt

Įteikta 2007 06 21

Santrauka. Remiantis architektūros sudėtinių dalių analizės principu dėmesys sutelkiamas ties pirminiu ir vienu iš svarbiausių architektūrinių elementų – durimis. Akcentuojamos glaudžios durų reikšminio lauko sąsajos su jų paskirtimi ir ypač gausi įėjimo vietos simbolika. Taikant chronologinį principą durų simbolika analizuojama Europos kultūrinėje terpėje, išskiriant Vakarų kultūros ištakas ir krikščioniškąją tradiciją. Durys yra dvejopos prigimties objektas, atliekantis dvi priešingas funkcijas – sujungimo bei atskyrimo – ir priklausantis dviem skirtingoms substancijoms – erdvei ir atitvarai. Izoliavimo paskirtis lemia apsauginę durų reikšmę, o erdvių sujungimo funkcija byloja apie jų komunikacinę reikšmę. Kaip architektūrinis elementas durys atlieka erdvės organizavimo ir informacijos teikimo paskirtį. Dualistinė durų prigimtis, leidžianti jungti ir skirti, lemia ypač turtingą ir sudėtingą jų simboliką. Durų buvimas tarpininku tarp priešingų charakteristikų erdvių implikuoja silpnąją atitvaros dalį, kurią reikia saugoti, stiprinti ne vien fiziniemis, bet ir simboliniemis priemonėmis. Vakarų kultūrinėje tradicijoje tam daugiausia skiriamos maldos, aukos ir naudojamos raudonos spalvos apsauginės priemonės. Durims būdinga įveikimo, esminių pasikeitimų vyksmo vietos simbolika ryškiai skleidžiasi krikščioniškoje plotmėje. Transformacijos simbolika ypač reikšminga monoteistinės religijos tradicijoje, kur pati siekiamybė (Dievas) tapatinama su durimis.

Reikšminiai žodžiai: durų paskirtys, atskyrimas ir sujungimas, durų simbolika, netikrosios durys, Janas, šventosios durys.

1. Įvadas

Architektūros, kaip sudėtingo, įvairialypio reiškinių, tyrimai atliekami pačiais įvairiausiai aspektais. Šioje studijoje, remiantis sudėtinių architektūros dalių analizės principu, dėmesys sutelkiamas ties pirminiu ir vienu svarbiausių architektūrinių elementų – durimis [1]. Lietuvių autorių darbuose durys fragmentiškai analizuojamos kaip architektūrinis elementas platesniuose istoriniuose, menotyriniuose kontekstuose ir technologiniu požiūriu – kaip statybinės struktūros dalis, pabrėžiant utilitarią objekto paskirtį. Pasaulinėje bibliografijoje durys dažniausiai studijuojamos vienu ar

keliais aspektais, atliekant tam tikro laikotarpio, regiono ar tradicijos menotyrinę studiją¹, rengiant albumo tipo publikacijas, kuriose dominuoja vaizdinė informacija², bet pasigendama šio architektūrinio elemento visumos analizės.

Šiame straipsnyje atskleidžiamos glaudžios durų reikšminio lauko sąsajos su jų paskirtimi ir ypač gausi įėjimo simbolika³. Taikant chronologinį principą durų simbolika analizuojama Europos kultūrinėje terpėje, išskiriant Vakarų kultūros ištakas ir krikščioniškąją tradiciją. Specializuotos literatūros stygius lėmė tai, kad buvo remtasi labai įvairiais šaltiniais:

¹ Vicente, P.; Connor, T. *The Language of Doors*. 2005. 208 p. Pateikiama Amerikos gyvenamojo būsto istorinė raida, akcentuojant įėjimo vietos architektūrinės detales; studija yra švietėjiško pobūdžio. Weidu, Ma. *Classical Chinese Doors and Windows*, 2006, Springer. Klasikinėje kinų architektūroje durų ir langų formavimo ir dekoravimo tradicijos klostėsi nuo III a. pr. m. e. iki XX a.; durys ir langai simbolizuoja atitvarą (užuolaidą) tarp žemės ir dangaus. Yim, Seock Jae. *The Spirit of Korean Cultural Roots 4: Windows and Doors*. Ewha Womans University Press, 2005. 127 p. Tradicinių korėjietiškių durų paskirties, formos, dydžio, dekoravimo (grotavimo) ir išdėstymo sąsajų su langu analizė.

² Lenclous, J.-P.; Lenclous, D. *Doors of the World*, 2005. 176 p. Viso pasaulio kultūrų savitumai atskleidžiami spalvotais vaizdais fiksuojant pirminį sudėtingą ir vieną esmingiausių architektūrinių elementų – duris; atskleidžiama įėjimo vietų įvairovė, jų proporcijų, formų, medžiagos, spalvos ir kt. visumos harmonija: durys tampa geografinio savitumo rodikliu. Antonio Paolucci. *The Origins of Renaissance Art: The Baptistery Doors, Florence*, 1996. 176 p. Išsami studija apie trejas Florencijos krikščioniškosios architektūros duris, sukurtas A. Pisano ir L. Ghiberti, iliustruota nuotraukomis.

³ Tai sudaro vieną tyrimo dalį iš rengiamos platesnės menotyrinės studijos, kuria siekiama parodyti durų, kaip architektūrinio elemento, sudėtingumą, tarpdiscipliniškumą, atskleidžiant jų reikšmių kompleksą bei simboliką, atliekant europinės tradicijos durų raidoje analizę ir regioninės durų įvairovės apžvalgą, tiriant tipologinę objekto struktūrą, medžiagiškumą, konstrukcinius sprendimus, sudėtinių dalių raidą atskleidžiant technologinę elemento prigimtį, deko ir konstrukcinių poreikių derinimo analizę išryškinant esminę architektūros savybę – estetikos ir technikos dermę.

enciklopedinio pobūdžio leidiniais, menotyrinio ir architektūrinio pobūdžio bibliografija ir internetiniais straipsniais.

2. Durų paskirtys ir reikšmės

Siekiant išsiaiškinti, kokia yra durų paskirtis, apžvelgti įvairiuose enciklopediniuose leidiniuose pateikiami objekto apibrėžimai ir apibūdinimai. Išskirti du pagrindiniai durų sąvokos aiškinimo variantai: dauguma anglų kalba išspausdintų enciklopedijų duris (*door*) įvardija „kaip judamą užtvarą, kuria įėjimas gali būti uždarytas ir atidarytas“⁴, bet žodynai [2, 3] ir *Collier's Encyclopedia* [4] duris apibrėžia kaip uždarytą įėjimą į pastatą ar kambarį angą kartu su stakta bei įtaisais jai uždaryti. Toks apibrėžimas atitinka pateiktąjį *Dabartinės lietuvių kalbos žodyne* („sienos anga įeiti ar išeiti; įtaisas tai angai uždaryti“) [5], ir tai visiškai paaiškina durų sąvoką. Iš šio lakoniško apibrėžimo aiškėja dvi pagrindinės utilitarinės durų funkcijos. Jei durys yra sienos anga, tai jos jungia erdves, leidžia komunikuoti – vadinasi, yra erdvių jungtis. Durų įtaisai (stakta, apvadai, slenkstis) ir besivarstanti durų plokštuma su detalėmis (vyriai, rankena, užraktas) atlieka skiriamąją funkciją, nes yra tarsi siena. Taigi durys yra dvejopos prigimties objektas, atliekantis dvi priešingas funkcijas (sujungimo ir atskyrimo) ir priklausantis dviem skirtingoms substancijoms – erdvei ir atitvarai. Vartai patenka į tą pačią funkcinę grupę kaip ir durys, nes jie apibūdinami kaip „varstoma, kilnojama tvoros dalis; didelės durys“ ir kaip „anga, pro kurią įeinama“ [5].

Izoliavimo funkcija simbolizuoja dviejų skirtingų pasaulių atskyrimą. Įėjimo vieta – tai „mazgas tarp visuomeninės ir privačios erdvės, kuriame telkiasi sujungimo ir išskyrimo jėgos“ [6]. Toks durų apibūdinimas sietinas su viešo ir individualaus priešybe, ir tai aktualizuoja šį architektūrinį elementą kaip ypač sudėtingą ir atliekantį svarbų vaidmenį visuomenės gyvenime. Tuo bus galima įsitikinti atskleidus turtingą durų simbolinį lauką ir paprotinę tradiciją. Su atskyrimo paskirtimi

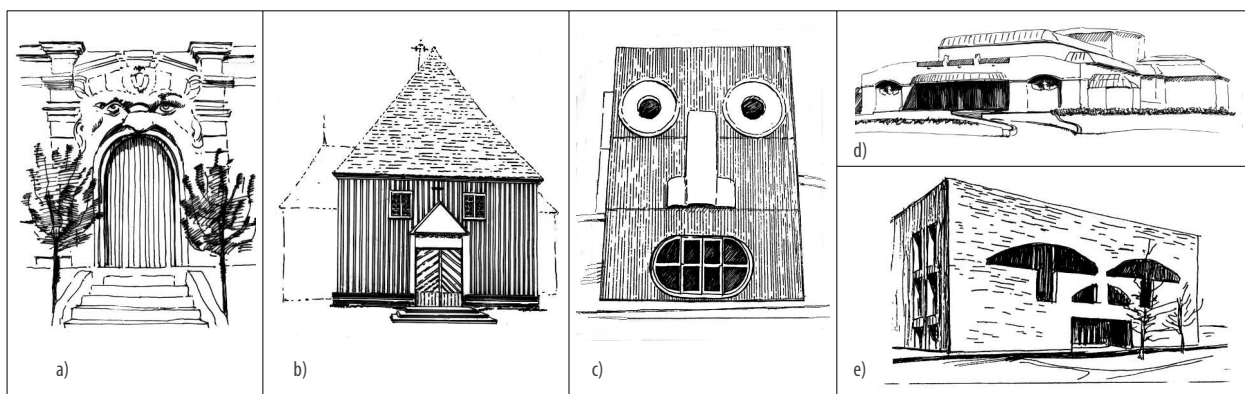
glaudžiai susijusi **apsauginė** durų reikšmė. Uždarytos durys turi izoliuoti erdvę, išlaikyti slaptumą, būti barjeru – šilumos, šalčio, drėgmės, garso ir net ugnies. Apsauginė paskirtis durims kelia didelius tvirtumo, sandarumo, vizualaus slaptumo, garsinio izoliavimo, nedegumo, užrakto patikimumo ir kt. reikalavimus.

Apie **komunikacinę** durų paskirtį byloja jų mobilumas, sugebėjimas atsiverti, leisti susisiekti erdvėms, įeiti, išeiti, pranešti naujieną, gauti žinią, sutikti svečią ir pan. Ovidijaus citata „nevenk pokalbio ir nelaikyk visuomet užrakintų durų“ rodo, kad durys yra svarbios bendravimui, susižinojimui, atlieka informacijos sklaidos kanalo funkciją. Durys, kaip jungiamasis statybinis elementas, gali atlikti vedinimo ir apšvietimo paskirtį. Bet pagrindinė durų paskirtis yra fizinio susisiekimo tarp išorinės ir vidinės erdvės funkcija.

Architekto ir architektūros kritiko Rob Krier nuomone, „kiekviena anga – tiek langas, tiek durys – yra sienos pažeidimas, suteikiantis izoliuotai erdvei kryptį ir charakterį“ [7]. Akivaizdu, kad durys, kaip architektūrinis elementas, įgyja **erdvės organizavimo** funkciją. Sienos viduryje atsiradusios durys padalija erdvę į dalis, formuoja judėjimą dviem skirtingomis kryptimis ir taip pat sukuria simetrijos išpūdį [8]. Išpopuliarėjusios stumdomosios durys įgijo erdvių praplėtimo reikšmę ir transformuojamų atitvarų savybių. Durys turėjo nemenkos reikšmės XVII a. rūmų etikete. „Kai audiencijų salėje būdavo sutinkamas aukštas svečias, buvo nuleidžiama durų portjera (pokalbio slaptumo požymis). Kėdės kambarielyje sustatomos pagal šeiminko ir svečio rangą: sėdima veidu į duris (pati palankiausia pozicija), šonu, nugara į duris arba pasirenkamas kitoks – subtilesnis sėdėjimo variantas“ [9]. Šiuo atveju durys tampa ceremoninio atskaitos tašku ir informacijos šaltiniu.

Informacijos teikimas. Įėjimas, durys – tai svarbus ženklas, asociatyviai suvokiant erdvės dydį bei proporcijas. Taigi žemos valstiečio trobos durys rodo tam tikrą priklausomybę, ir įėjimas į vidų nėra visai laisvas. Monumentaliuose pastatuose angų proporcijos dažniausiai atitinka patogaus, prabangaus, gero gyvenimo erdvės standartus. Taigi atsiranda durys duryse: kasdieniniam įėjimui įrengiamos mažosios durys, o didžiosios atveriamos tik iškilmingomis progomis. Šventyklų durys savo dydžiu, dekoratyvumu turi liudyti dievybės namų erdvės monumentalumą ir mastą. Realizuojant estetinę ir informacinę funkciją duryse, kaip ir visoje architektūroje, utilitarumas jungiamas su grožiu. Taigi išorinės durys reprezentuoja visą pastatą, jo charakterį, byloja apie objekto tipą, statybos laiką, madas, statytojo

⁴ *The American Peoples Encyclopedia. A modern reference work*, Vol 6: *Door*. 449 p. N. Y.: Excelsior Trading Corporation, 1976. Analogiškai durys apibrėžiamos ir kituose šaltiniuose: *Encyclopedia Americana*. Deluxe Library Edition, Grolier incorporated, 1991. 292 p. *Encyclopedia Britannica*. Vol VII: *Door*, 589 p. Chicago: William Benton, 1964. *Dictionary of Art*, Vol IX: *Door*, N. Y.: Grove, 150 p. 1998. Šiame žodyne pateiktas durų apibrėžimas analogiškas pateiktam *Lietuvių enciklopedijoje*, t. 5: *Durys*, 259 p. Bostonas: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1955.

1 pav. Zuccari rūmų durys, Roma, 1592 m., archit. F. Zuccaro (a); Beržoro bažnyčia Lietuvoje, XIX a. (b); „Namas – veidas“ Kiote, Japonijoje, 1974 m., archit. K. Yamashita (c); Werkbund teatras Kiolne, Vokietijoje, 1914 m., archit. H. Van de Velde (d); Vaidinamųjų menų teatras Fort Wayne, JAV, 1973, archit. Louis I. Kahn (e)

Fig 1. Entrance of Zuccari palace in Roma, 1592 (a); Beržoro church in Lithuania, the 19th century (b); „Face House“ in Kioto, Japan, 1979, arch K. Yamashita (c); Werkbund theatre in Cologne, Germany, 1914, arch H. Van de Velde (d); Fine Arts Center, School and Performing Arts Theater in Fort Wayne, USA, 1973, arch Louis I. Kahn (e)

kompetenciją ir apie daugelį kitų dalykų. Suvokėją emocionaliai veikia įėjimo orientacija fasade, durų proporcijos, dekoras, tam tikros medžiagos ir net durų detalės. Taip sukuriamas tam tikrą nuotaiką atitinkantis įvaizdis: įtvirtinamasis įėjimas, reprezentacinis, iškilmingas, griežtai funkcinis ar perdėtai puošnus, kviečiantis užteiti ar niūrus ir šaltas, ūkinis, antraeilis ir t. t. „Istorija, tikėjimai ir papročiai formuoja durų pobūdį taip, kaip paveldimumas nulemia žmogaus veido bruožus“ [10]. Kaip iš veido atpažįstamas ir pažįstamas žmogus, taip iš įėjimo vietos suvokiama pastato reikšmė. Durys atskleidžia tam tikrą nuostatą: uždaros durys rodo užsisklendimą, atsiskyrimą, atvertos – kviečia, vilioja, teikia vilčių, garsus uždaromų durų trenksmas gali būti pykčio protrūkio pasireiškimo baigiamuoju tašku arba tai gali būti žlugusių vilčių, sumišimo ženklas. Durys gali būti ir savotiškas virsmo žmogaus gyvenime ženklas: ties jomis fiksuojami ryškiausi būties etapai: staktoje žymimas vaikų ūgis, priešais duris sutinkami jaunavedžiai, pro jas išslydima į paskutinę kelionę. Durų dekoru išreiškiamas troškimas geriau gyventi: per Kalėdas jos puošiamos vainikais ir girliandomis, o per javapjūtę – javais, kad būtų geras derlius ir sotus gyvenimas.

Vieno svarbiausių architektūrinių elementų – durų funkcijoje pastebimas architektūros antropomorfizmas. Įžvelgdami analogiją tarp žmogaus veido ir pastato fasado, galime teigti, kad langai – tai akys, o durys – burna. Akis ir langas siejami su šviesa, nes teikia galimybę matyti, t. y. vizualiai komunikuoti. Durys ir burna atlieka tą pačią paskirtį – gali izoliuoti ir būti

susižinojimo, žinių perdavimo kanalu. Tokios asociacijos dar labiau sustiprėja, žvelgiant į kai kurias architektūros pavyzdžius (1 pav.).

3. Durų simbolika

Durys – įėjimo vieta – dėl savo dvejopos ir prieštaringos prigimties (riba ir kartu galimybė ją įveikti) turi daugybę simbolių reikšmių, kurios susiformavo Europos kultūrinių tradicijų erdvėje.

Įėjimo vietos simboliškumo Vakarų kultūros ištakos. Senovės Babilone ir Asirijoje miestų, rūmų ir kitų visuomeninių pastatų statytojai vartus ir duris pavadindavo dievų vardais. Paprastuose gyvenamuosiuose būstuose, būdavo meldžiamasi dievams ir prašoma jų apsaugos. Užrašai virš išlikusių durų liekanų byloja, kad Senovės Egipte kiekvienas pastatas turėjo būti saugomas kokios nors dievybės (tą liudija išlikę užrašai virš durų). Sfinksai sergėjo karališkųjų kapų angas ir turėjo apginti jas nuo dykumų demonų, o ant kai kurių karališkųjų kapų stovėjo gigantiškos mirusiųjų skulptūros.

Išskirtinai simbolinė reikšmė būdinga Senovės Egipte paplitusioms netikrosioms durims – tai įprastas elementas Egipto dievams skirtose šventyklose (Naujojoje karalystėje) ar kiek ankstesnio laikotarpio kapuose (III dinastijos pradžia). Netikrosios durys reprezentuoja ribą, slenkstį, per kurį peržengęs mirusysis ar dievybė gali veikti ar susisiekti su gyvųjų pasauliu (2 pav.). Šios durys dažniausiai būdavo susijusios su aukojimo ritualais ir įrengiamos vakarinėje kapo sienoje,

2 pav. „Netikrosios durys“ Karnake, Egipte, XIII a. pr. m. e.
Fig 2 “False Door” in Karnak, Egypt, the 13th century BC

nes tikėta, kad dvasinė mirusiojo esybė *Ka*⁵ gali vaikščioti pro duris, jų neatverdama. Dažniausiai *Ka* durys būdavo daromos iš monolitinio kalkakmenio, nudažyto raudonai ir išmarginto juodais taškais (imituojant granitą) [11]; daug rečiau pasitaiko medinės ar tiesiog sienos plokštumoje išpieštos durys⁶. Analogiškų simbolinės-memorialinės paskirties durų aptinkama Anatolijoje (jos datuojamos XVI–XIV a. pr. m. e.) [12].

Senovės Graikijoje net keli dievai garbinti kaip įėjimo vietos sergėtojai. Melstasi Apolonui⁷, kurio viena iš funkcijų buvo saugoti vartus, nurodyti teisingus ir saugius kelius. Hekatės⁸ atvaizdai tvirtinti prie įėjimo

vietos, siekiant užkirsti kelią blogosioms dvasioms ir šmėkloms. Viena iš šios deivės funkcijų – ribos įveikimas ir apsauga, nes ji buvo laikoma gyvųjų pasaulio ir požemių karalystės tarpininke, saugojo šventųjų vietų vartus ir jų raktus. Tokiam pačiam tikslui ties įėjimo vieta būdavo tvirtinami Hermio⁹ atvaizdai ar jo simboliai (keliautojo kepurė, lazda, sandalai).

Romėnų mitologijoje visų vartų prižiūrėtojas buvo dievas Janas. Jo funkcijos sietos su pradžia, įėjimu, ribos įveikimu. Dar prieš įsigalint krikščionybei, šis dievas globojo sėją, gimimus, pilnametystės pradžią, santuoką, kiekvieno mėnesio, metų pradžią (pirmasis metų mėnuo buvo pavadintas jo vardu – *Ianuaris*) ir pan. Janas buvo atsakingas už dvasios perėjimą iš šio į pomirtinį pasaulį. Aptinkama užuominų, bylojančių, kad Janas turėjo „dievų dievo“ (*divom deus*) statusą, kas rodo jo svarbą dievų panteone. Vardas *Ianus* lotyniškai skambėjo taip pat kaip ir žodis *durys*. Šis dievas turėjo ir daugiau vardų, pvz., Atidarytojas (*Patulcius*), Uždarytojas (*Clusivius*) [13]. Ilgainiui Janas tapo bet kokio įėjimo ir išėjimo globėjas, o kiekvienas durų elementas buvo globojamas vis skirtingos dievybės¹⁰ [14]. Kadangi pro duris galima ir įeiti, ir išeiti, tai ir Janas vaizduotas dviveidis (3 pav.). Jis vadintas Janu dviveidžiu (*Janus Bifrons*), Janu dvyniais (*Janus Geminus*)¹¹ arba Janu keturiveidžiu – mat jam teko rūpintis dar ir keturiais metų laikais, jų pradžia ir pabaiga, kaip ir kitais iš keturių dalių susidedančiais reiškiniais (pvz., keturiomis pasaulio kryptimis). Ankstesniuose tikėjimuose kiekvieną metų laiką globojo atskiras prižiūrėtojas, o vėlesniais laikais Janas vienas turėjo užtikrinti, kad viskas vyks

⁵ Senovės egiptiečiai tikėjo, kad žmogaus sielą sudaro 5 elementai: *Ren* (vardas), *Sheut* (šešėlis), *Ib* (širdis), *Ka* (gyvybinė jėga) ir *Ba* (individualumą lemianti dvasia). Po mirties kūnas balzamuojamas (suyksta širdis, nebetariamasis vardas, dingsta šešėlis), *Ba* išskrenda į dangų, o *Ka* pasilieka. Tikėta, kad *Ka* galima išlaikyti aukojant maisto ir gėrimų (pagal *The Oxford Encyclopedia of Ancient Egypt*, red. Donald Bruce Redford, Vol 1. Oxford: Oxford University Press, 2001).

⁶ Netikrosios durys nėra durų formos ar struktūros kopija, jos labiau panašios į nišą ir stelą su aukų stalu; niša aprėminama viena, dviem ar net trimis statinių eilėmis, o viršuje uždedamas veleno formos ritinys, primenantis susuktą užuolaidą. Pagrindinėje nišoje dažniausiai užrašomas mirusiojo vardas, o apvaduose – jo titulai ir įvairūs kitokie tekstai. Pagal Dunn J. *The False Door* [interaktyvus]. 2005 [žiūrėta 2006 03 05]. Prieiga per internetą: <<http://www.touregypt.net/featurestories/falsedoors.htm>>

⁷ Apolonas – graikų mitologijoje grožio, teisingumo, gydymo, jėgos, artistiško ir pranašavimo dievas, garbintas ir kaip gatvių bei kelių saugotojas, globėjas. Pagal *A Compendium of the Gods* [žiūrėta 2007 03 23]. Prieiga per internetą: <<http://www.winterscapescapes.com/sannion/compendium.htm>>

⁸ Hekatė graikų mitologijoje – deivė vedlė ir sergėtoja, sauganti nuo žūties, magijos, sergstinti vaikus, apsauganti nuo sunkumų kelionėje, tarpininkaujanti bendraujant su kitais dievais; vadinama raktininke, sergėtoja, išgelbėtoja. Pagal *A Compendium of the Gods* [žiūrėta 2007 03 23]. Prieiga per internetą: <<http://www.winterscapescapes.com/sannion/compendium.htm>>

⁹ Hermis – šamojo, drąsos, patikimumo ir greičio dievas; globojo pranašus, kerėtojus, oratorius, vadintas iškalbinguoju, pasiuntiniu, pranešėju, kelionių dievu, esančiu priešais vartus, tarpininku. Pagal Smith William. *A dictionary of Greek and Roman biography and mythology* [interaktyvus]. London: John Murray, 1873 [žiūrėta 2007 03 06]. Prieiga per internetą: <<http://www.perseus.tufts.edu/cgi-bin/ptext?doc=Perseus%3Atext%3A1999.04.0104&query=head%D%238577>>

¹⁰ Slenksčio dievybės *Limentinus* ir *Lima*, durų sąvaros – *Forculus*, vyrių dievybė – *Cardea* (*Carna*); pačias duris saugojo dievas Portunas.

¹¹ Anksčiau sukurtose skulptūrose Janas vaizduotas su dviem vienodais veidais, o vėliau vienas veidas buvęs barzdotas. Tai galėtų simbolizuoti perėjimą iš paauğlystės į pilnametystę.

3 pav. Romos imperijos moneta su dviveidžio Jano atvaizdu, apie 225–212 m. pr. m. e.

Fig 3. Roman coin with Janus Bifrons portrait, 225–212 BC

sklandžiai nuo lygiadienio iki saulėgrįžos ir jokie įvykiai nesusigrūs, ir jokios durys neužsikirs. Dviveidis Janas atstovauja Dangaus vartams (saulės tekėjimo ir laidos vietai) ir kaip jų sergėtojas jis turi įleisti pro juos visus maldininkus bei atnašautojus. Taigi jis buvo atsakingas ir už dangaus bei pragaro vartų priežiūrą [15].

Nuo pačių ankstyviausių Romos laikų yra žinoma legenda apie karą, kilusį tarp Romos ir sabinų¹², ir jo stebuklingą baigtį. Tuomet buvo nuspręsta karo metu Jano šventyklos duris laikyti atviras (kad prireikus jis galėtų pagelbėti romėnų kariuomenei), o taikos metu – uždarytas (kad saugotų „užrakintą“ karą)¹³. Šiam Dievui skirta ir keturšonė triumfo arka (4 pav.). Koks svarbus nuolat kariaujantiems romėnams buvo Janas, matyti iš to fakto, kad triumfo arka Romos forume, pro kurią legionieriai eidavo į karą, buvo skirta Janui, bet ne Marsui – karo dievui.

Šiuolaikinis žmogus sunkiai begali suvokti, kokie religiniai jausmai ar mintys kildavo romėnui žvelgiant į duris ar vartus (gal tai buvo durų dvipusiškumo suvokimas, kėlęs minčių apie šį ir anapusinį pasaulį). Kai kurie lyginamosios religijos istorikai teigia, kad Jano kulto ištakos siekia ankstyvųjų Romos naujakurių laikus ir primena jų nesaugumo jausmą. Durys suvoktos

¹² Pasakojama, kad Romului su bendrininkais pagrobęs sabinų moteris, Titas Tacijus sabinų valdovas, puolė Romą. Apgulties naktį dėl išdavystės tvirtovė atiteko sabinų kariuomenei. Kai šie ropštėsi į Kapitolijų, dievas Janas karšto vandens srove (geizeriu) juos nubloškė atgal.

¹³ Jano šventykla Romoje buvo *Argiletum* gatvėje ant kelio, jungiančio Romos forumą su šiaurinė miesto dalimi. Už šventyklos durų buvusi dviveidė dievo skulptūra. Pagal J. Lendering, *Janus: two-headed Roman god of doors and beginnings* [žiūrėta 2006 07 09]. Prieiga per internetą: <<http://www.livius.org/ja-jn/janus/janus.html>>

4 pav. Keturveidžio Jano arka Romoje, statyta apie IV a.

Fig 4. Arch of Janus Quadrifons in Roma, the 4th century

kaip silpnoji sodybos vieta, pro kurią blogis (dvasinis ar materialus) gali lengviau prasiskverbti.

Įėjimo sąvokos simbolika krikščionybėje. Šventajame Rašte [16] galima aptikti daug nomadiškosios žydų tradicijos simbolių, siejamų su durimis. Jėzui kalbant apie duris, pirmiausia kildavo asociacijos su žydų Velykų naktimi (žydų išsilaisvinimas iš Egipto vergijos). Už skriaudas, padarytas žydų tautai, Viešpats nusprendė egiptiečius nubausti¹⁴. Per Mozę buvo perduota žinia žydų tautai, kad šie paaukoto avinėlio krauju išteptų duris, tuomet žudytojai aplenks jų namus¹⁵. Tikėta, kad aukos krauju pažymėtos durys garantuoja apsaugą¹⁶, nes raudona spalva turėjo apsauginę reikšmę. Šiuo atveju durys tampa nuoroda į išsivadavimą, bet jos taip pat implikuoja ir priklausomybę bei vergiją¹⁷. Simbolinei namų apsaugai prie

¹⁴ „Tą naktį pereisiu visą Egipto šalį ir išžudysiu visus pirmgimius, žmones ir gyvulius; ir visiems Egipto dievams įvykdysiu teismą. Aš – Viešpats!“ (Iš 12, 12). Iš *Senasis Testamentas. Išėjimo knyga*. Versta K. Burbulio 1985 [žiūrėta 2007 03 30]. Prieiga per Internetą: <<http://biblija.visiems.lt/>>

¹⁵ „Eikite, imkite avinėlį savo šeimoms ir pjaukite jį Paschai. Po to imkite juozažolės ryšulėlį ir, pamirkę dubenyje su krauju, patepkite juo abi durų staktas ir skersinį; nė vienas jūsų tenišeina iki ryto iš savo namų, nes Viešpats pereis, žudydamas egiptiečius; pamatęs kraują ant abiejų durų staktų ir skersinio, aplenks ir neleis žudytojui įeiti į jūsų namus“ (Iš 12, 21–23). Iš *Senasis Testamentas. Išėjimo knyga*. Versta K. Burbulio 1985 [žiūrėta 2007 03 30]. Prieiga per internetą: <<http://biblija.visiems.lt/>>

¹⁶ Tokio tikėjimo paralelių galima rasti vidurio Rytų papročiuose. Kai aukodavo (paskersdavo) avinėlį, jį pakabindavo ant namų kiemo vartų skersinio, nes tikėjo, kad aukos (kuri naikina pasaulio nuodėmes) kraujas apsaugos namus.

¹⁷ „Bet jei vergas sakytų: ‘Nenoriu išeiti, nes myliu tave bei tavo namus’, nes jam yra gerai pas tave, tada imk ylą ir perverk jo ausį prie namo durų; jis liks tavo vergu visam laikui.“ (Išt. 15, 16–17).

žydų namų durų dešinėsios staktos tvirtinama *mezuza* – pergamento ritinėlis, kuriame ranka įrašytas Šventojo Rašto fragmentas¹⁸. Išorinėje ritinėlio dalyje hebrajų kalba užrašomas žodis *Visagalis*, kuris kartu yra ir žodžio *Izraelio durų saugotojo* akronimas. Tokia durų apsauginė simbolika gyva ir šiais laikais [17].

Miesto, kaip saugios vietos, aptvertos gynybine siena ir su gerai saugomais vartais, įvaizdis sustiprinamas, kai izraelitai paskiria šešis prieglaudoms miestus¹⁹. Tokio miesto vartai saugo nusikaltusįjį nuo keršytojo, nes Viešpats yra vartai ir jis valdo miestą. Pagal šią tradiciją prie miesto vartų rengti teismai, vykdytas teisingumas. Kristus tapatinimas su ganytoju ir durimis (ar vartais) kyla iš nomadiškosios piemenų gyvenimos²⁰. Kristus aiškina, kad yra vienas vienintelis kelias į Dangų – per jo kūną. Čia galima įžvelgti analogiją su pirmosiomis šventyklomis dykumoje, kurios turėjo vieną įėjimą, o iš visų pusių buvo atribotos audiniu. Prie įėjimo – altorius, nes į Dievo namus patenkama tik per auką. Ši aukta ir durys į amžinąjį gyvenimą yra Jėzus²¹, kuris sako: „Aš esu kelias, tiesa ir gyvenimas. Niekas nenuėina pas Tėvą kitaip, kaip tik per mane“ [18].

Krikščioniškoje tradicijoje išryškėja durų, kaip riboženklis tarp dieviško ir žemiško, tarp sakralaus ir profaniško, tarp švento ir nuodėmingo, paskirtis ir reikšmė. Per šias duris – Kristų – patenki į pozityvųjį pasaulį, bet anapus durų pasilieka negandos, nuodėmės, skausmai, neteisybė²². „Aš esu vartai. Jei kas įeis per mane, bus išgelbėtas“ (Jn 10, 9)²³. Kristus pabrėžia,

kad jis yra vienintelis kelias ir durys į dangų, tiesą, ramybę, išganymą [19].

Durų įvaizdžio biblinis traktavimas perkeliamas ir į Dievo namų – bažnyčios – struktūrą. Krikščionys bažnyčią vadina *Domus Dei* (Dievo namai) ir *Porta Coeli* (Dangaus vartais). Tai buveinė, šventa vieta, kur tikimasi sutikti Dievą [20]. Šventykla tampa fizine Dievo dangiškosios buveinės analogija. Pirmųjų Dievo namų – Susitikimo palapinės – įrengimo nurodymai, pateikti *Senajame Testamente, Išėjimo knygoje*, – tai smulkus kilnojamos, surenkamos šventyklos-palapinės (tabernakulio)²⁴ aprašymas. Įrengiant šventyklą kiekviena spalva turi simbolinę reikšmę. Balta drobė aplink ją – tai tarsi siena, nuodėmingus žmones atskirianti nuo tyros dievybės. Įėjimo uždangos mėlyna – tai dangiškumas ir dieviškumas, violetinė – karalių spalva, raudona – aukos kraujo spalva, o balta – tyrumo ir teismo spalva. Šios keturios spalvos, suauostos į audeklą, tampa vientisa užkaba – įėjimu ar durimis. Tai asocijuojasi su keturiomis Evangelijomis, kurios drauge pateikia išsamų Jėzaus paveikslą. Kristus yra tyras, teisingas, karališkas ir dieviškas – įėjimas, pro kurį patenkame pas Dievą, į jo palapinę. Spalvingos durys, skiriančios išorinį kiemą nuo šventyklos, yra vienintelis kelias, vedantis į išsielgėjamą²⁵.

Durys gali būti siejamos ir su Marija – tikinčiųjų užtarėja, atvėrusia kelią į Dangaus karalystę. Jėzaus Gimdytoją simbolizavę Jeruzalės šventyklos rytiniai vartai: „Šitie vartai pasiliks, jie nebus atidaryti ir nė vienas neįeis pro juos, nes Viešpats, Izraelio Dievas, įėjo pro juos <...>“ (Ez 44,2). Šv. Ambraziejus aiškina: uždaryta, nes yra mergelė, vartai, nes per ją atėjo Kristus, rytiniai, nes matė tikrą šviesą“ [21]. Taigi uždarytos durys simbolizuoja Šv. Mergelę Mariją, Dangaus vartai – paslaptį ir draudimą. Atdaros durys – tai kvietimas įeiti, geranoriškumas, kvietimas bendrauti.

Durys krikščionių ikonografijoje – žmogaus dvasia, išganymas, Kristus – Dievo ir išpažintojo tarpininkas. Taigi ir krikščioniškos šventyklos trigubas portalas simbolizuoja tikėjimą, viltį ir gailestingumą. Tą pačią idėją išreiškia ir virš bažnyčios įėjimo (timpanuose) vaizduojamas Kristus su apaštalais, šventaisiais ir kitos biblinės scenos. Tai bene geriausiai išryškėja Šartro katedroje (1145 m.; 1194–1220 m. perstatyta), turinčioje tris trigubus portalus.

¹⁸ 22 eilutės iš Senojo Testamento, Pakartoto Įstatymo knygos (Įst. 6, 4–25). Tai atitinka nuorodą „užrašyk juos ant durų staktų ir savo kiemo vartų“ (Įst. 6, 9).

¹⁹ „Netyčia nužudžiusiems žmogų tokie miestai bus jums prieglauda nuo keršytojo, kad tas, kuris užmušė žmogų, nemirtų, kol nebus stojęs prieš bendruomenės teismą“ (Sk. 35, 11–12). Iš *Senasis Testamentas. Skaičių knyga*. Versta K. Burbulio 1985 [žiūrėta 2007 03 30]. Prieiga per internetą <<http://biblija.visiems.lt/>>

²⁰ Klajokliai gindavo savo bandas ieškodami vešlesnių ganyklų ir vandens, o nakčiai suvartydavo gyvulius į laikiną iš erškėčių krūmynų padarytą aptvarą pro vieną vienintelį įėjimą. Piemuo sukurdavo laužą prieš angą aptvare ir per naktį saugodavo bandą tarsi durys.

²¹ „Taigi, broliai, galėdami drąsiai įeiti į švenčiausiąją dėl Jėzaus kraujo nauju ir gyvu keliu, kurį Jis atvėrė mums per uždangą, tai yra savąjį kūną.“ (Žyd. 10, 19–20). Iš *Naujasis Testamentas. Laiškas žydams*. Versta K. Burbulio 1985 [žiūrėta 2007 03 30]. Prieiga per internetą <<http://biblija.visiems.lt/>>

²² „Taigi dabar nebėra pasmerkimo tiems, kurie yra Kristuje Jėzuje, kurie gyvena ne pagal kūną, bet pagal Dvasią. Nes gyvenimo Kristuje Jėzuje Dvasios įstatymas išlaisvino mane iš nuodėmės ir mirties įstatymo“ (Rom 8, 1–2). Iš *Naujasis Testamentas. Laiškas romiečiams*. Versta K. Burbulio 1985 [žiūrėta 2007 03 30]. Prieiga per internetą <<http://biblija.visiems.lt/>>

²³ *Naujasis Testamentas. Jono evangelija*. Versta K. Burbulio 1985. Prieiga per internetą <<http://biblija.visiems.lt/>>

²⁴ Tabernakulis (lot. *tabernaculum* – pastogė, palapinė, *taberna* – trobelė) – ostijos saugojimo vieta.

²⁵ „Aš esu vartai. Jei kas įeis per mane, bus išgelbėtas.“ Iš *Naujasis Testamentas. Jono evangelijos*. Versta K. Burbulio 1985 [žiūrėta 2007 03 30]. Prieiga per internetą <<http://biblija.visiems.lt/>>

5 pav. Šventosios durys Šv. Petro bazilikoje Vatikane, aut. V. Consorti, 1949 m.
Fig 5. "Sacred Door" in St Peter's Basilica in Rome, 1949, author V. Consorti

Krikščioniškoje durų simbolikoje itin svarbi spalva. Raudonų durų tradicija įsigalėjo ir išsiskleidė viduramžiais – tuo metu raudonai buvo dažomos pietinės, šiaurinės ir vakarinės bažnyčių durys. Tai simbolizavo Kristaus aukos kraują ir kryžiaus ženklą (durų išdėstymas bažnyčios plane) – Tėvas, Sūnus ir Šventoji Dvasia. Taip pastatui suteikiamas šventovės statusas, bažnyčia suvokiama kaip saugi vieta, prieglauda nuo fizinio ir dvasinio pavojaus, nes raudonos durys nepraleidžia blogio²⁶.

Šventųjų durų, kaip reiškinių, egzistavimas labiau pabrėžia krikščionišką įėjimo, kaip simbolio, suvokimą [22]. Šventųjų durų atidarymo ir uždarymo tradicija²⁷ siekia popiežių Klemento VI (1350 m.) ir Aleksandro VI (1500 m.) laikus: vienerios durys iš keturių pagrindi-

²⁶ Manyta, kad priešininkas nebepersekos savo aukos, kai ši peržengs šventąjį slenkstį.

²⁷ 2000 m. Katalikų Bažnyčia šventė atleidimo ir susitaikymo metus, vadinamus Šventaisiais metais. Šie metai buvo švenčiami nuo 1300 metų kas 50 metų, o nuo 1425 metų kas 25 metai.

nių Romos bazilikų durų būdavo užmūrijamos ir pavadinamos šventosiomis. Šventaisiais metais durys tampa kelionės pas Tėvą per Jėzų Kristų įvaizdžiu, nes Jėzus – „kelias, tiesa ir gyvenimas“ (Jn 14, 6). Šv. Petro bazilikos Romoje dešiniojos durys, dar vadinamos didžiojo atleidimo durimis (5 pav.), paprastai būna užmūrytos iš šventovės vidaus, bet pirmąją Šventųjų metų dieną Popiežius plaktuko stuktelėjimu išgriauna mūrą ir atveria duris piligrimams. Tai simbolizuoja laisvą, sąmoningą, drąsų apsisprendimą atsisakyti blogio, netobulumų ir žengti į išganymą²⁸. Taigi durys tampa esminio pokyčio, kokybinio virsmo, transformacijos vietos simboliu.

4. Išvados

- Durys yra dvejopos prigimties objektas, atliekantis dvi priešingas funkcijas – sujungimo bei atskyrimo ir priklausantis dviem skirtingoms substancijoms – erdvei ir atitvarai. Izoliavimo paskirtis pabrėžia apsauginę durų reikšmę, o erdvių sujungimo funkcija byloja apie jų komunikacinę reikšmę. Kaip architektūrinis elementas durys atlieka erdvės organizavimo ir informacijos teikimo paskirtį.
- Dualistinė durų prigimtis, leidžianti jungti ir skirti, lemia ypač turtingą ir sudėtingą jų simboliką. Durų, kaip tarpininko tarp priešingų charakterių erdvių (vidus–išorė, sakralu–profaniška, individualu–visuomeniška, skaisiu–nuodėminga, gyvenimas–mirtis...), implikuoja silpnąją atitvaros dalį, kurią reikia saugoti, stiprinti ne vien fiziniomis, bet ir simbolinėmis priemonėmis. Vakarų kultūrinėje tradicijoje tam skiriamos maldos, aukos ir naudojamos raudonos spalvos apsauginės priemonės.
- Išskirtinis durų tipas – netikrosios durys – būdingas Senovės Egiptui. Jos reprezentuoja ribą tarp gyvųjų ir mirusiųjų pasaulio, tarp žmonių ir dievų. Tai durų pavidalo altorius, prie kurio aukojimų būdu įvyksta skirtinguose pasauliuose gyvenančių žmonių susitikimas.
- Durų – ribos, kurią reikia įveikti, ir esminių pokyčių vietos – simbolika ryškiai skleidžiasi krikščioniškoje tradicijoje. Tai apsisvalymo, išganymo, nušvitimo

²⁸ „Aperite mihi portas iustitiae“ (atverkite man teisumo vartus) (Ps. 118, 19) – sidabrinis plaktukas popiežius tris kartus pabals taip, kaip ir Mozė sudavė į akmenį dykumoje ieškodamas vandens šaltinio ištroškusiems keliauninkams, ir įžengs į Dievo šventovę, į malonės metus. Iš *Didysis 2000 metų jubiliejus. Paprasta, arba nepaprasta, arba jubiliejinių durų simbolika ir reikšmė*. Paskelbta *Bažnyčios žiniose*, 1999 m. gruodžio 15, Nr. 23 [žiūrėta 2006 08 02]. Prieiga per internetą: <<http://www.lcn.lt/jubiliejus2000/apie/durys.html>>

vieta, perėjimas į kokybiškai kitokį – tobulesnį būvį. Transformacijos simbolika ypač reikšminga monoteistinės religijos tradicijoje, kur pati siekiamybė – Dievas yra tapatinamas su durimis.

Literatūra

1. LR architektūros politikos kryptys. LR Vyriausybės nutarimas 2005 05 18, Nr. 554.
2. *Oxford English Dictionary* [interaktyvus]. Oxford University Press, 2007 [žiūrėta 2007 03 16]. Prieiga per internetą: <<http://dictionary.oed.com/>>.
3. *Webster's Revised Unabridged Dictionary* (1913) [interaktyvus] [žiūrėta 2006 03 05]. Prieiga per internetą: <<http://dict.die.net/door/>>
4. *Collier's Encyclopedia*, Vol 8. N. Y.: Crowell Collier and Macmillan, 1967, p. 347–351.
5. *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000. 967 p.
6. MATZIG, G. Doors and gateways. *Detail*, 1993, No 5, p. 520–526.
7. KRIER, R. *Architectural composition*. London: Wiley Academy, 1988. 320 p.
8. ALEXANDER, C. *A pattern language: towns, buildings, construction*. N. Y.: Oxford University Press, 1977. 1171 p.
9. WADDY, P. *Seventeenth century Roman palaces*. N. Y.: The architectural history foundation, 1996. 456 p.
10. CLERY, V. *Doors*. London: Penguin books, 1979. 68 p.
11. DUNN, J. *The False Door* [interaktyvus], 2005 [žiūrėta 2006 03 05]. Prieiga per internetą: <<http://www.touregypt.net/featurestories/falsetdoors.htm>>
12. ROOSEVELT, Ch. H. Symbolic door stelaes and graveside monuments in Western Anatolia [interaktyvus]. *American Journal of Archeology* (Archeological Institute of America), January 2006 Vol 110, No 1 [žiūrėta 2007 01 04]. Prieiga per internetą: <http://www.ajaonline.org/pdfs/110.1/AJA1101_Roosevelt.pdf>
13. MUSELLA, D. P. *Calendar Lore* [interaktyvus]. N. Y. *Newsletter for Inquiring Minds*, 2005 [žiūrėta 2006 07 08]. Prieiga per internetą: <<http://www.inquiringminds.org/newsletter/0504/calendar-lore.html>>
14. STEWART, T. *Some Thoughts about the Roman God Janus* [interaktyvus]. Canonbury Masonic Research Centre 1999 [žiūrėta 2006 03 10]. Prieiga per internetą: <http://www.canonbury.ac.uk/?library/pubs/some_thoughts_about_the_roman_go>
15. OPSOPAUS, J. *De Saturno & Jano Tractatus* [interaktyvus], 1995 [žiūrėta 2007 01 12]. Prieiga per internetą: <<http://www.cs.utk.edu/~mclennan/BA/JO-DSJT.html#janus>>
16. *Išėjimo knyga* [interaktyvus]. Iš *Senasis Testamentas*. Versta K. Burbulio 1985 [žiūrėta 2007 02 18]. Prieiga per internetą: <<http://biblija.visiems.lt/>>
17. PEARCE, S. *Mezuzot remind us that doors hold a symbolic meaning* [interaktyvus]. The Jewish news weekly of Northern California 2004 August 5 [žiūrėta 2007 03 16]. Prieiga per internetą <http://www.jewishsf.com/content/2-0-/module/displaystory/story_id/23181/edition_id/462/format/html/displaystory.html>
18. Jono Evangelija. Jn 14,6 [interaktyvus]. Iš *Naujasis Testamentas*. Versta K. Burbulio 1985 [žiūrėta 2007 04 22]. Prieiga per internetą: <<http://biblija.visiems.lt/>>
19. NINAN, M. M. Chapter 5–I am the door of the sheep [interaktyvus]. *Symbols Jesus used to explain himself* [žiūrėta 2006 03 10]. Prieiga per internetą: <<http://www.acns.com/~mm9n/iam/iindex.htm>>
20. ROSE, S. M. Taking a Tour of the House of God [interaktyvus]. *Envoy magazine*, 2005, Vol 5.3 [žiūrėta 2007 01 04]. Prieiga per internetą: <<http://www.envoymagazine.com/backissues/5.3/tour.htm>>
21. PRANCKEVIČIŪTĖ, N. Simbolių žodynas. *Durys. Šiaurės Atėnai*, 1994, Nr. 48.
22. Didysis 2000 metų jubiliejus. Paprasta arba nepaprasta, arba Jubiliejinių durų simbolika ir reikšmė [interaktyvus]. *Bažnyčios žinios*, 1999 m. gruodžio 15, Nr. 23 [žiūrėta 2006 08 02]. Prieiga per internetą: <<http://www.lcn.lt/jubiliejus2000/apie/durys.html>>

DOOR MEANINGS AND SYMBOLISM IN EUROPEAN TRADITION

E. Riaubienė

Abstract. The paper is focused on the main architectural element – the door. The aim of this analysis is to reveal the door functions and its relations to the meanings and also the rich symbolism of the doorway. The research is done in the European cultural space, analysing its beginnings (Ancient Egypt, Greek, and Roma) and Christian tradition. The door is an object of a double nature that performs two contrary functions – to connect and separate – and at the same time it belongs to different substances – space and partition. The isolating function of the door conditions its protective meaning, and the function of connecting spaces implicates the communicative meaning. The dualistic character of the door indicates a rather complicated and diverse symbolism. As the door is an umpire between different and even reverse characters, it points to the weak place of a partition that must be protected not only by physical, but also symbolic means. The analysis reveals that petition, offerings and red coloring are prevailing as a protective measure in the European culture. The door acts as the symbol of crossing a boundary, the place of great changes, and this is very expressive in the Christian tradition. The symbolism of transformation is of great importance in the monotheistic religion, where the aim – God – is identified with the door.

Keywords: door functions, isolation and connection, door symbolism, “False Door”, Janus, “Sacred Door”.

EDITA RIAUBIENĖ

Dr, Assoc Prof, Department of Fundamentals and Theory of Architecture, Vilnius Gediminas Technical University (VGTU), Trakų g. 1/26, LT-01132 Vilnius, Lithuania.
E-mail: editar@ar.vgtu.lt

Research interests: architectural theory, architectural heritage preservation.